

O KATANČIĆEVU NAUČNOM PRVIJENCU

DANICA PINTEROVIĆ

Muzej Slavonije, Osijek

M. P. Katančić predstavlja nam se već u svom prvom naučnom radu, »Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperta«, pisanom i štampanom u Osijeku 1782.¹, kao nadobudni budući arheolog, topograf, epigrafik i numizmatik. U tom svom prvijencu ostavio je mnoštvo dragocjenih podataka o impresivnoj količini rimskih nalaza na području Osijeka i okolice, o zidinama i zgradama Murse, o natpisima od kojih su poneki nestali ili do nas došli krnji, i o rimskom novcu koji se u njegovo doba na stotine iskopavao.

O Katančiću već je mnogo toga rečeno s više stanovišta, no uglavnom s dva stanovišta: pjesništva i istraživanja antike. Medjutim on je svestran i u svojim radovima prelazi granice ta dva područja. Pokušao je hrvatske pjesme prilagoditi klasičnoj metrici, držeći se dubrovačkih uzora, no imitirao je i narodne pjesme u narodnom stihu. »On je u 18. stoljeću utro nove staze našem pjesništvu. Osobito mu je značajan pokušaj spajanja narodnog stiha i izražaja sa duhom klasične poezije. Teško je tvrditi što ga je potaklo na sve ove novotarske pokušaje. Vjerojatno je stajao pod utjecajem klasike, u kojoj je odgojen, no mora da je na Katančića utjecao i pokret romantike u drugoj polovini 18. stoljeća, jer je to doba, kad se teži za odvratanjem od antike, a za prijanjanje narodnoj romantici.«²

Maixner je 1883. napisao: »Tko iole poznaje daljnji književni rad Katančićev, ne će žaliti da se je ostavio pjesništva za koje ga „mile vile“ nisu odabrale, te da je sasvim prionuo uz naučno znanstveno polje,« i — »da učenjak Katančić ne spada samo medju najučenije Hrvate, koji su igda življeli, nego pribavio si je takodjer u areopagu muževa svih vremena i naroda častno i dostojno mjesto.«³ — Mislim, da ne treba žaliti što se Katančić bavio i pjesništvom, jer on u našoj literarnoj historiji ima značajnu ulogu nesamo zbog poznavanja klasične, te dubrovačke i narodne poezije i pokušaja imitiranja i spajanja tih smjerova, već i zato, što je još u predgajevsko doba bosanskom narečju odredio prvo mjesto te preveo Sveto pismo u »jezik slavno-ilirički izvgora bosanskog.«⁴ — To se dešavalo u 18.

¹ To je prvo izdanje, štampano u Diwaltovoj štampariji, dok je drugo izišlo u Zagrebu 1794. u Biskupskoj štampariji.

² A. Petravić, Matija Petar Katančić (1750—1825). Hrv. Kolo 18, 1937, 169, 170.

³ Fr. Maixner, »Pastirski razgovori« u Katančićevih »Fructus auctumnales«. Rad JAZU 65, 1883, 91.

⁴ Najpotpuniju bibliografiju i literaturu o Katančiću napisao je T. Matić, Život i rad Petra Katančića. Stari pisci hrvatski, XXVI. Zagreb 1940, LXXVI—XC.

stoljeću, kad se Slavonija tek budi nakon podrug-stoljetnog mrtvila pod turskom okupacijom, i pokazuje potencijalne kulturne snage naroda na ovom sudbinski teško pogodjenom terenu, pri čemu je Katančićeva izuzetna ličnost samo odraz tih snaga.

Literatura o Katančiću prilično je opsežna, jer se autori bave njegovim životom i radom, njegovim idejama, uspjesima, neuspjesima, stavovima, susretima i dr. u više navrata. Većina autora spominje laskave riječi koje je Mommsen u CIL III 414 o Katančiću napisao, a kojima hvali njegovu vještinu, iskustvo i pouzdanost u zaključivanju kod epigrafskog materijala, sve kvalitete kakove, »in auctore provinciali alio non facile reperias« i »eo quoque nomine laudandus est, quod quae collegit non solita incuria profudit, sed digessit et auctores adscripsit perpetuo ut breviter, ita accurate«. Matić pak veli, govoreći o Ilirima u kojima Katančić vidi naše narodne predje, da, »zastupajući tu u sebi neispravnu misao, on si je stekao osobito mjesto u previranju ideja, iz kojih se jedan decenij poslije njegove smrti iskristalizirao hrvatski Preporod«. ⁵

On boravi u Osijeku od 1772. do 1788., izuzev 1778. i 1779., kad je bio na sveučilištu u Budimu, što on sam spominje u svom djelu o Staroj geografiji podunavskih stanovnika. ⁶ Iz Diarija franjevačkog samostana u Osijeku saznajemo da se on spominje u god. 1773. i 1774. među studentima filozofije. Tada je bio u 23. i 24. god. života i o posebnim zgodama deklamira pjesme koje je sam spjevao. ⁷ God. 1775. do 1777. Diarij ga spominje među studentima teologije, pa se i tada isticao jednim panegirikom, distisima u čast sv. Josipa i obranom u teološkoj disputaciji. ⁸ Po povratku s univerze u Budimu on postaje profesor »primi anni humanitatis« na osječkoj gimnaziji. ⁹ — Za četvrtog inspekcionog boravka Josipa II u Osijeku 1783. Katančić je caru predao svoj rad o rimskom mljokazu sa posebnom posvetom i tom se prilikom car zadržao s njim u odužem razgovoru. ¹⁰ — Godine 1789. Katančić zauvijek ostavlja Osijek i odlazi u zagrebačku arhigimnaziju za profesora gramatike i kasnije za profesora humaniorâ. Da je on i u Zagrebu nastavio intenzivnim studijem dokazuju radovi koje je tamo štampao: In veterem Croatorum patriam indagatio philologica (1790.) i Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum (1795.). God. 1795. kako je poznato njemu je povjerena katedra za arheologiju i numizmatiku budimpeštanskog sveučilišta. Tada se sav mogao posvetiti naučnom radu, a od plodova toga rada najznačajniji su: Orbis antiquus, štampan u Budimu 1824. i 1825., i Istri adcolarum geographia vetus, štampana u Budimu poslije njegove smrti 1826. i 1827.

Nakon studija njegovih zrelih radova poseban čar predstavlja njegovo prvo naučno djelo u kojem se naziru konture učenjaka velikog formata.

⁵ Matić, o. c. I.XVII. — Ujedno upućujem i na prikaz Katančićevog značaja iz pera Franje Račkoga. Vijenac 13, 1881 br. 15, 16, 17. — Br. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti I. Zagreb (1913) 351—355.

⁶ Istri adcolarum geographia vetus I. Budae (1826) 367 ad XXI.

⁷ J. Bösendorfer, Diarium sive prothocollum etc. Starine JAZU 35, 1916, 58, 61, 64, 65.

⁸ ibidem 68, 69, 70, 71, 73.

⁹ ibidem 86, 87.

¹⁰ ibidem 102, 103.

Već 1774., dakle kad su mu bile 24 godine, otkrili su radnici, zaposleni na gradnji nove ceste iz Osijeka u Bilje (nekad Belje) stup zajedno s mnogim drugim spomenicima i to na mjestu gdje se stara rimska cesta sijekla s novom. »Kad su se naime na tom mjestu pomolili tragovi nekog starog nasipa koji će, izgledalo je, dati za novu cestu i pijesak i kamenje, te kad su ga po zapovijedi prekopavali, naidju na stup. Vidjeli su da je obilježen slovima i stoga ga odvoje od ostale gomile kamenja i polože kraj kuće čuvara ove ceste. Mnogi su tada pokušali pristupiti mu, među njima i ja, slova rasvijetliti i čitati, te bez nade na uspjeh baviti se njime. Kad je on tokom tolikih stoljeća ležao u vlažnoj zemlji, činilo se, da su slova skoro iščezla osim nešto zaostalih tragova, tako da iz čitavog natpisa nisam mogao ništa istrugati osim CLX. Kad je međutim spomenuti čuvar kamen očistio i oprao, potezi slova postali su jasniji, i tek pošto je na poteze nanesena mrka boja, mogao se natpis pročitati. Da bi ga mogli vidjeti svi koje zanima vječita uspomena svete starine, smjestili su stup bliže Osijeku na lijevoj obali Drave.«¹¹ Iz ovoga pasusa jasno se vidi da je mladi Katančić

Naslovna strana prvog izdanja Katančićeve »Dissertatio«, štampane u Osijeku
 Titelblatt der ersten Ausgabe der »Dissertatio«, die in Osijek erschienen ist

¹¹ Dissertatio, 1, 2.

kod rukovanja miljokazom, kod čišćenja, stavljanja boje u slova i kod čitanja imao apsolutnu inicijativu. — Cesta je gradjena od 1773. do 1777., no Katančić počinje svoju raspravu o miljokazu pisati tek 1781., a štampa ju iduće godine. Znači, od časa kad je sa 24 godine bio impresioniran nalazom miljokaza i drugih starina pa do svoje 31. godine, kad piše raspravu on se razvija u arheološkom, epigrafskom, topografskom i numizmatičkom smjeru, o čemu sama »Dissertatio« daje uvjerljivih dokaza.

Rasprava na temelju miljokaza imala je dokazati da je on nadjen »in situ«, da oznaka CLX M. P. AB AQV(inco) označuje udaljenost Murse od Aquincuma i da je miljokaz postavljen u doba cara Maksimina 236. god.

Dissertatio se dijeli na 5 poglavlja. Prvo poglavlje (str. 1 do 8) govori o mjestu na kojem je stup nadjen i gdje je konačno smješten; o novoj cesti, o staroj rimskoj, te o turskom mostu. Ovdje Katančić citira Marsiglija koji je već prije njega u svom djelu »Danubius« donio skicu rimske ceste i ruševina Murse.¹² Drugo poglavlje (9 do 24) bavi se dokazima da je stari naziv osječkog grada bio Mursa. Citiraju se izvori i opširno raspravlja o Ptolemejevim stepenima širine i dužine za Mursu da se i s time dokaže da je Mursa bila gdje je Osijek. Treće poglavlje (24 do 40) govori o rimskim cestama, miljokazima i o poredjenju starih mjera sa suvremenim.¹³ Da bi sve mjere, rimske i suvremene podvrgao ispitu, sam je za jesenskih praznika 1780. i 1781. putovao po obali Dunava od Osijeka do Zemuna i to po redu poštanskih stanica, označenih na tabeli.¹⁴ Po primjedbi da se udaljenosti na starom pješačkom ili kolnom putu mogu slijediti bilo brojanjem koraka prirodnim pokretom, bilo brojanjem obrtaja kotača, ako je opseg kotača izmjeren, možemo zaključiti, da je Katančić upotrijebio obje metode, pješačenje i vožnju. Korake ili obrtaje kotača pretvorio je u rimske milje. Ova praktična terenska metoda pokazuje njegovu temeljitost. Da bi opet što bolje utvrdio veličinu rimskog koraka i milje i uskladio ih s bečkim heksapedama, on analizira mjere rimskih seskvipedala da bi ustanovio da se suvremena stopa odnosi naprama staroj kao 15 : 14 i da se u 1000 rimskih koraka mora uračunati 777 heksapeda i 4 i $\frac{2}{3}$ bečke stope.¹⁵

Ipak je ova metoda pokazala da se udaljenosti postaja na modernoj tabeli na liniji Zemun—Osijek uzduž Dunava ne daju točno uskladiti s udaljenostima na starim itinerarima, niti da se pomoću stare mjere (rimski korak) mogu ubicirati rimska naselja na suvremenom putu. Katančić smatra naivnima one koji istražujući rimska naselja, očekuju da će ih naći točno po broju rimskih milja.¹⁶ Ističe da je važna autopsija, tj. da se naselja mogu utvrditi samo tamo gdje nalaza ima i da je uzalud rezonirati o nekom mjestu, ako na terenu nema nikakvih dokaza. Nakon vrlo komplikovanog dokazivanja o rimskim i suvremenim udaljenostima, on raspravlja o rimskim cestama i miljokazima.

¹² Diss. 7, 8; Marsilius, Danubius Pannonico Mysicus. Amstelodami (1726) II. t. 21, fig. X.

¹³ Na str. 26 i dalje raspravlja o Salagiusovom djelu o rimskom miljokazu nadjenom kod Bude, štampanom u Pečuhu 1780. i o Schönwiesnerovoj studiji o Antoninovom itineraru, štampanoj u Budi 1780.

¹⁴ Diss. 28.

¹⁵ Diss. 27, 28.

¹⁶ Diss. 31—33.

U četvrtom poglavlju (40 do 80) tumači se natpis kolumne i objašnjava o cesti iz Murse do Aquincuma na »via ripensi«. U tumačenju natpisa, historijskom tumačenju mnogobrojnih carskih titula navedenih u natpisu i u dataciji, osjeća se velika erudicija i sigurno zaključivanje. Katančić se bavi problemom zašto Antoninov itinerar kazuje da je Mursa od Aquincuma udaljena 169 m. p., a miljokaz kazuje samo 160. Misli da su prekretni ceste često mijenjani, da su putevi imali stramputica, i, da je Antoninov itinerar mlađi od miljokaza. Da bi i to sve provjerio, pošao je na put od Osijeka do Budima,¹⁷ opskrblivši se tabelama i usporedivši ih s itinerarima i Ptolemejem. Razlaganja su mu vrlo zanimljiva, jer je zabilježio mnoga mjesta važna zbog rimskih nalaza, iako je ponekad zamršen i neshvatljiv, npr. kad Mursellu smještava kod današnjeg Čeminca u Baranji, a Teutoburgium kod Starog Borova, ili kad govori o dvopuću i tropuću u Baranji gdje se sastaje »via ripensis« i »via mediterranea«.¹⁸ Na koncu zaključuje da je obalni put u doba Maksimina za 8 m. p. bio kraći nego u doba propadanja rimskog carstva, tako da je udaljenost Murse od Aquincuma za Maksimina bila zaista 161 m. p., a miljokaza samo 160 i da je on nadjen na svom iskonskom mjestu.

Peto poglavlje (81 do 114) opisuje sve natpise iz Osijeka i daje izbor najboljih rimskih novaca koji su se u njegovo doba našli. — Drugo zagrebačko izdanje ove rasprave ima Appendix (115 do 122) u kome se objavljuju natpisi i novci koji su se u ruševinama Murse našli, nakon što je *Dissertatio* bila predana u štampu.

To što se ne slažemo danas u dva tri slučaja s njegovom topografijom ili s tumačenjem nekih natpisa, npr. na jednoj gemi ili na pečatu jedne lucerne, to ništa ne umanjuje vrijednost Katančićeve Rasprave.¹⁹ Za topografsko istraživanje Murse ona je od neocjenjive koristi jer ima podataka o rimskoj cesti, mostu, o temeljima zgrada s hipokaustom, podovima od mozaika, o natpisima i dr. što je sve dalo povoda nizu topografa 19. i 20. st. da se bave rekonstrukcijom Murse, koja bi bila vrlo otežana da nije Katančić toliko toga zabilježio.²⁰

Uzet ćemo ovdje za primjer samo nekoliko natpisa da dokažemo, koliko bi toga nedostajalo u historijatu Murse, da se Katančić tih fatalnih godina, kad su se uklanjale ruševine Murse, nije desio u Osijeku.

U prvom redu sam miljokaz, povod Raspravi, misteriozno je nestao. Vjerojatno se najprvo čuvao u franjevačkom samostanu, a poslije znamo da je bio u muzeju. Posljednji put ga spominje Celestin, dugogodišnji kustos osječkog muzeja. On 1902. piše: »Katančićeva, ‚columna milliaria‘ tako je već trošna i od snijega i kiše izjedena, da je više ni Katančić ne bi prepoznao.«²¹ Poslije rata cijeli je magazin s rimskim kamenjem pregledan, ali miljokaza više nema.

Dva su nam se natpisa na kamenu sačuvala u vrlo fragmentarnom stanju i da nije bilo Katančićeve marljivosti i vidovitosti, mi više nikad ne bi mogli ispravno tekstove restituirati. Radi se o natpisu CIL III 3280 = 10261

¹⁷ Diss. 57.

¹⁸ Diss. 58, 59, 60, 61; 14, 16, 17.

¹⁹ Diss. 97, 98, 99.

²⁰ O topografiji Murse. Osječki zbornik 5, 1956, 59—77.

²¹ V. Celestin, Epigrafski prilozi iz Murse. Vjesnik Hrv. arh. druš. 6, 1902, 99.

koji je Katančić vidio u 7 redova, dok su nam danas ostala samo 4 reda s krnjim riječima. Sadržaj je važan, jer je to bio titulus na nekoj zgradi, sagradjenoj po nalogu osnivača Murse Hadrijana od leg. II Adi. i to kad je Hadrijan imao po 17. puta tribunicijsku vlast, tj. 133. god.²² Natpis se može dovesti u vezu s Hadrijanovom velikom građevinskom djelatnošću, o kojoj nam govori Katančić, spominjući i druge velike zgrade u temeljima kojih je vidio mnoštvo opeka s pečatom IMP. HAD.²³ — Katančić je ovaj kamen vidio slomljen ali ga je mogao sastaviti i natpis potpuno pročitati.

I drugi nam se natpis sačuvao u posve krnjem obliku, dok ga je Katančić vidio potpunog. Radi se o poznatom i mnogo citiranom natpisu CIL III 3288 koji kazuje da je C. Aemilius Homullinus, dec. col. Murse zbog postignute časti flaminata dao o svom trošku sagraditi 50 taberna sa dvostrukim trijemovima, da bi se tamo obavljala trgovina. Točno su mjere određene, a »na veliku sreću našeg grada i nauke, iskopan je tek ovih dana dok pišem Appendix, kod predzidja (glasije) tvrdje, sa zapadne strane kolonije Murse 330 rim. koraka na mjestu, gdje se širi ravnica, veoma pogodna za trgovinu. Svi vide, da ovaj značajan spomenik rimskog vremena zahtijeva posebnu obradu, a tu ćemo možda mi jednom dati. Jučer (19. okt. 1784.) promatrali smo ga s velikom nasladom duše, te je, da bi se smjestio na sigurno mjesto, povjeren barunu Dunstleru koji je kamen na vrijeme i spasio. — Slova su veoma elegantna, dakako iz vremena Hadrijana.«²⁴ Kamen je sada u muzeju, ali je sačuvan samo u neznatnim ulomcima, kao i predjašnji, a sadržaj natpisa više se ne bi mogao upotpuniti, da nije objavljen od Katančića i u CIL-u.

Katančić nam je, iako ne u Dissertatio, već u Geografiji (za koju je na više mjesta upotrijebio svoje davne osječke bilješke) sačuvao natpis jednog, možda najznačajnijeg kamena za historijat Murse, koji se citira u CIL III 3279 = 10260. Na njemu je bilo zapisano DIVO HADRIANO MVRSENSES CONDITORI SVO. U Geografiji u bilješci se kaže da je iskopan 30. dec. 1785.; citiraju ga mnogi autori stariji i noviji, ali njemu se zameo trag.²⁵ — Od ostalih osječkih natpisa koje je Katančić objavio, bilo u Dissertatio bilo u Geografiji, veći se dio danas nalazi u muzeju, dok je nekoliko manje značajnih izgleda za uvijek nestalo.

Zanimljive su bilješke o ljudima koji su čuvali ili sakupljali rimske nalaze u Katančićevo doba. U više navrata se spominje čuvar jozefinske ceste Ivan Dost, koji mu je prvi dao podatke o miljokazu i čuvao ga, dok ga nisu premjestili na drugo mjesto, a čuvao je on i titulus s imenom Hadrijana i leg. II Adi.²⁶ — Spominje se donjogradski paroh Jakob Jelenić koji je među inim posjedovao Justinov zlatnik i koji je više drugih rimskih novaca dao Katančiću.²⁷ U ono doba postojao je velik interes za osječke starine i ne moramo se čuditi danas, ako ih prigodice otkrijemo u pri-

²² Diss. 115, 116; Geogr. I 367, br. XIX; J. Brunšmid, Col. Ael. Mursa. Vjesnik Hrv. arh. druš. 4, 1900, 23, 26.

²³ Diss. 92, 93.

²⁴ Diss. 116, 117; Geogr. I 404, br. 232; J. Brunšmid, Vjesnik Hrv. arh. druš. 4, 1900, 24; D. Pinterović, Topografija. Osječki zbornik 5, 1956, 66, 67.

²⁵ Geogr. I 367, br. XXI; J. Brunšmid, Vjesnik Hrv. arh. druš. 4, 1900, 24.

²⁶ Diss. 2, 115.

²⁷ Diss. 113.

vatnim ili javnim zbirnkama vrlo udaljenih mjesta. Kad naime Katančić opisuje mozaičan pod neke kuće u donjem gradu, dodaje, da je pod ostao nekoliko dana otvoren i izložen znatizelji prolaznika, ali da je nestao u pljački. »I mi smo toga bili sudionici, jer jedan komadić pada među ostalim spomenicima grada čuvamo.«²⁸ U raznašanju spomenika još se ističu grof Niczky, barun Mathesen, komandant mjesta i Slavonske krajine, barun Dunstler i Katančićev »odličan prijatelj i ljubitelj starina« A. Szabados.²⁹ Na sreću najviše se među spomenutima ističu franjevci kao sabirači ili spasioci starina, sakupili su razne vrste opeka s pečatima, rimsku keramiku, geme, novce, natpise i dr.³⁰

Katančić je točan i kad citira literaturu iz koje je crpio podatke, te navodi autora, djelo, mjesto štampanja, poglavlje i paginaciju, a to nije bio uvijek običaj u stručnoj literaturi 18. stoljeća. Bio je oštar prema površnim piscima, kako se vidi po opaskama na račun Marsiglija i Taubea. Natpis CIL III 3265, sačuvan na tabuli ansati slomljenog sarkofaga, u kom je bio pokopan mladi Q. Val. Severianus, equ. coh. III praetoriae, Marsigli citira kao nadjen u Iloku, dok ga je Katančić vidio u Osijeku,³¹ i točno natpis reproducirao. U bilješci dodaje da ga Marsigli stavlja »Illokini, mendosam pluribus locis, ut pleraeque eius epigraphae sunt«. Danas je dakako taj natpis u muzeju i nije vjerojatno da ga je itko mogao vidjeti u Iloku, a Marsigli mora da je pobrkao svoje bilješke. — Kad Katančić citira Taubeove širinske stepene za Osijek, kritizira ga što nije rekao na koji način je do njih došao i odbija njegov podatak kao »šuplju primjedbu«.³² Tumačeći natpis miljokaza Katančić spominje da ga je prvi objavio Taube u svom njemačkom djelu »Opis Slavonije«, »ali je tako loše objašnjen, bez ikakove veze, da ćeš jedva u njemu naći riječi koja bi bila bez pogreške«. U bilješci dodaje: »Odatle možeš suditi o njegovom pisanju.« Dalje nastavlja »Taube kao da je s tronoga govorio, kad je rekao da on hiatuse i istrošena slova ne će restituirati, jer će to vještaci lako učiniti, a nevještima i onako ne će koristiti.« U bilješci stoji: »Bella interpretatio, solo Taubio digna!«³³ — Manje je jednak kad Krčelićevo čitanje natpisa T. Aur. Avita, vet. leg. II Adi. iskopanog u Osijeku ocjenjuje kao netačno.³⁴

Budući profesor arheologije i numizmatike na peštanskom sveučilištu i prevodilac Eckhelovog priručnika za numizmatiku sa njemačkog na latinski, već se u Dissertatio pokazuje kao iskusan numizmatik, koji novac smatra prvoklasnim historijskim izvorom. Stoga i nalazimo opise odabranog novca, nadjenog u Mursi u njegovo doba, na kraju petog poglavlja i u Appendixu.

Evo kako završava peto poglavlje, a to je ujedno bio završetak prvog, osječkog izdanja njegove Disertacije.

»To su dakle bili novci, nadjeni na području Osijeka, za koje sam smatrao da ne će biti nekorisno, da ih pridružim ovoj raspravi. Oni naime pomažu da se ustanovi prostranstvo i starost našega grada, kad ih se nalazi

²⁸ Diss. 87.

²⁹ Diss. 92, 93, 99, 116.

³⁰ Diss. 113 i na više drugih mjesta.

³¹ Marsilius, Danubius II t. 46; Kat. Geogr. I 429, br. 417.

³² Diss. 12.

³³ Diss. 42.

³⁴ Diss. 83, 113.

toliko i tako starih u njegovom tlu (unutar posljednje dvije godine sakupili smo više od tri stotine, dok oni koji su bili na čelu poslovima, napunili su vreće). Napokon, kada nitko dosada od sinova domovine niti jedan jedini opis novaca ili kamenova, nadjenih u Panoniji, nije dao, smatrao sam da ja treba da izvršim ne baš lak posao onima koji žele iz tih spomenika saznati o starini domovine. Naime, ono što novci i stari kamenovi, pored druge učenosti pridonose staroj historiji, geografiji i hronologiji, osobito ako znaš mjesto na kome su iskopani, to znadu oni koji nisu tuđji u numizmatici i epigrafici. Stoga sam sastavio ovaj popis novaca Murse zajedno s raspravom vodjen ljubavlju prema domovini, te vjerujem da će dobro doći onima kojima leži na srcu starina Panonije.«³⁵

ZUSAMMENFASSUNG

Über das wissenschaftliche Erstlingswerk von Katančić

Die »Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperta« von Katančić, gedruckt in Osijek im J. 1782 (die zweite Ausgabe erschien in Zagreb im J. 1794), als Katančić 32 Jahre zählte, beweist schon überzeugend Ambition, Fleiss und Gelehrsamkeit, die wir aus den späteren Werken seiner reifen Jahre kennen. Vielleicht hätte Katančić, der sich unter dem Einfluss der Franziskaner seiner Epoche allseitig für Wissenschaft interessierte, auch einen anderen wissenschaftlichen Weg eingeschlagen, wäre er nicht schon sehr jung nach Osijek gelangt. Zur Zeit seines Aufenthalts in Osijek wurde von 1773 bis 1779 eine neue Strasse nach Norden, von Osijek über Bilje, gebaut. Im Lauf der Arbeiten stiessen die Arbeiter im J. 1774 an der Stelle, wo die neue Strasse die alte Römerstrasse kreuzte, auf einen Meilenstein und andere römische Funde. Das erregte die Aufmerksamkeit vieler, und so begann sich dafür auch Katančić zu interessieren, der uns dieses Vorkommnis lebhaft beschreibt. Die Funde beim Strassenbau und das derzeitige Abtragen der Ruinen Mursas im damaligen unteren Teil der Stadt wirkten so stark auf ihn, dass er sich gänzlich der Arbeit widmete, möglichst viel Licht in die bis damals recht dunkle Geschichte Mursas zu bringen. Bis zum J. 1782, als er sein erstes wissenschaftliches Werk drucken liess, hatte er sich bereits zu einem Archäologen, Topographen, Epigraphiker und Numismatiker entwickelt, wie man aus jeder Seite seines Werkes ersehen kann.

Interessant ist seine Auswahl der historischen Quellen, der Literatur und der Methoden, die er verwendete, um sein Wissen über Mursa zu beweisen. Er sammelte alle Beweise dafür, dass Osijek an der Stelle des alten Mursa stehe; er studierte die alten Itinerarien und verglich die alten römischen Längenmasse mit den zeitgenössischen, damit er leichter ubizieren konnte, wo sich die römischen Stationen an der »via ripensis«, d. h. an der Donaustrasse von Zemun bis Budapest befanden. Zu diesem Zweck fuhr er persönlich auf diesem Weg, um die Entfernungen zu kontrollieren und die Römersiedlungen festzustellen. In ultima linea war es seine Absicht, zu beweisen, dass sich der damals gefundene Meilenstein »in situ« befand und dass diese Stelle wirklich 160 m. p. von Aquincum entfernt ist, wie auf dem Meilenstein geschrieben steht.

³⁵ Diss. 113, 114.

Katančič hat uns wichtige Angaben über die Topographie Mursas hinterlassen, worüber wir heute sonst gar nichts mehr wissen würden, da die Unterstadt von Osijek schon im 18. Jahrhundert planiert wurde und die Trümmer entfernt wurden. Er hat uns auch einige wichtige Inschriften aufgezeichnet, von denen einige verloren gegangen sind (wie z. B. der Meilenstein CIL III 3736 und CIL III 3279, auf dem zu lesen war, dass die Einwohner von Mursa Hadrian als Gründer ihrer Stadt betrachteten), oder aber sind die Inschriften so beschädigt auf uns gekommen, dass wir sie nicht mehr rekonstruieren könnten (z. B. CIL III 3280, wichtig für Hadrians Bautätigkeit in Mursa, und CIL III 3288, welche vom Bau der grossen Markthalle in Mursa mit 50 Tavernen und zweifacher Säulenhalle berichtet).

Interessant sind die nebenbei angeführten Notizen von Katančič über die Antiquitätensammler seiner Zeit (Graf Niczky, Baron Mathesen, Pfarrer Jelenić, A. Szabados), unter welchen sich zum Glück besonders die Franziskaner in Osijek auszeichneten, da viele ihrer Funde ins Museum gelangt sind.

Pril mehaniziranog izvođenja odnosa glina sa Ljubljanske opokarne na parceli št. 1-33 z. št. VII, so stredi početka leta 1955 odkrili in skoraj popolnoma uničili rimski vodnjak. O najdbi je uprava Ljubljanskih opokarn obvestila Mestni muzej šele meseca oktobra, ko sta bagerist in njegov pomočnik prišli odkopavati usedline vodnjaka. Ko smo prišli na kraj najdbe, so iz vodnjaka iz potegnili krasno vzorec in krasno dele vodric (sl. 1).

Vodnjak je bil še nepripravljen, ker je globlji 18,5 m od sedanje površine zemlje. Iz profila se je videlo, da je vodnjak odprt na severni od vodnjaka, je bilo razvidno, da so bile prazne v kateri so skopali vodnjak, iz čiste rumene gline (sl. 2).

V globlji 10,5 m pod današnjo površino je bil vodnjak širok 1,75 m. Po ostanke kamnaja zidov, ki so ostali po parušitvi, in po pripovedovanju bagerista, je bil vodnjak skoraj do vrha popolnoma ohranjen. Izkop usedline vodnjaka je bil zelo steren, ker se je vodnjak proti dnu zoževal in dosegel na dnu širino komaj 90 cm. Grajen je bil iz podpeškega apnenca, iz sekanih kvadratov velikosti ca. 30 x 40 cm, naloženih v obliki venca. Usedlina vodnjaka, mastna siva zemlja, mešana z glino, je bila debela ca. 50 cm, drugi del vodnjaka je bil napolnjen z malteskem, ki ga je polagoma nastal. Dno vodnjakovega venca je bilo pokrito s 30 x 30 cm debela krastova bruna glina na dnu vodnjaka je bila vidna siva barva. Manjka sonda, ki smo je odkopali ob razkopu vodnjaka, je pokazala, da se v tej globlini 13 m pod sedanjo površino prične plast svetlo sive glina. Po bageristovem pripovedovanju so v zadnjem letu pred odkritjem tega vodnjaka našli v neposredni bližini še na druga dva podobna vodnjaka. Natančne lokacije ni bilo mogoče več določiti. Razen teh najdb ne poznamo na območju Ljubljanskih opokarn drugih predmetov ali ostankov arhitekture iz rimske dobe. S tega vidika je znana le ena najdba iz leta 1946, ko so v črni mlčki, 9 m pod površino izkopali sekuro iz jelenevega roga z enostransko prerezanim ročajem¹ iz bližnje okolice, vendar z območja visokega naselja je znana še druga najdba rimske podkve iz leta 1899².

¹ Vse paleontološke analize vzorcev lesa je izvedel ustanovitelj sodalstva SAZU dr. A. Sernoff. Lesna prava na dnu vodnjaka so bila iz vrste vrste Quercus robur.

² E. Stani, Rimski najdbe iz rimske dobe v Ljubljani. Dela SAZU 9, 1954-119. Ljubljanski Narodni muzej, inv. št. P 1196.